

O kritičnih jedcih zgodovine

Emma Strniša

Vsaka podobnost z živečimi osebami je namerna.

— Costa-Gavras, Z

Zgodovinopisje, ta veliki stroj za prežvekovanje in prebavo preteklosti, v novejšem času, če sledimo Nietzschevi razdelitvi, najbolje deluje v nastavitvi »kritično«; drugi dve nastavitvi, namreč »monumentalno« in »antikvarno«, ki preteklost interpretirata bodisi s pieteto do velikih moč in dejanj bodisi v skromni želji do ohranitve lokalnih posebnosti, sta v uporabi redkeje in bolj sramežljivo. V jedru današnjega odnosa do preteklosti je torej kritična obdelava tako tistega, kar je bilo v šolskih učbenikih (in podobnih diskurzih) nekoč slavljeno kot nesporno dobro, napredno in veliko, kakor tudi vsega, o čemer je bilo že od začetka jasno, da je bodisi hudo spodletelo bodisi se nikoli ne bi smelo zgoditi, in je pri zmedenih sodobnikih najpogosteje ostalo potlačeno in nepredelano.

Naj je potihem zavezano kateri koli ali sploh nobeni politični platformi, zgodovinopisje, včasih tudi pod krinko drugih znanosti, raziskuje in nastopa v zavesti, da nastopa kot *svarilo pred pozabo*. »V preteklosti,« melje zgodovinopisni stroj, »je šlo marsikaj hudo narobe in se ne sme nikoli več ponoviti«, poleg tega pa je treba »ohranjati in negovati pieteto do žrtev tistega 'narobe'«. Nenehno, skratka, opominja, da je najhujše zlo, ki nas lahko doleti – ki se pravzaprav že vseskozi dogaja – pozaba, ki preži od vsepovsod in h kateri je človeštvo že inherentno nagnjeno. Slednje seveda drži – človek resda postane človek prav skozi vzpostavitev razmerja do preteklosti, a obenem temu razmerju nenehno uhaja, se trga iz njega, reže popkovino, s katero je pritrjen na tisto, kar je bilo – vse to je namreč ontološki pogoj delovanja v sedanjosti in ustvarjanja novega, katerega prihoda ne napoveduje nič od tistega »je bilo«. Namen tega spisa je tako pokazati, da je kritična obravnava preteklosti sicer legitimna, morda celo nujna operacija, ki pa se mora varovati tega, da bi se zacementirala v celovito eksistencialno držo, iz katere ne drži več nobena pot naprej.

*

Že Nietzsche je dobro vedel, da je kritično zgodovinopisje samo

po sebi tvegano početje, saj »miniranje« domnevnih veličin in opozarjanje na temačne dimenzije preteklega – pa naj gre za čisto osebno obračunavanje z lastno preteklostjo ali za razgabljanje korenin naroda ali države – obenem pomeni obračun s tistim, kar nas konstituira: »To je vedno nevaren, namreč za življenje samo nevaren proces: in ljudje ali časi, ki na ta način služijo življenju, da preteklost sodijo in uničujejo, so vedno nevarni in ogroženi ljudje in časi« (O koristi in škodi zgodovine za življenje, v: *Času neprimerna premišljevanja*, str. 83). Pa ne le zato, ker posameznika ali narod konstituira njegova preteklost, temveč tudi zato, ker kritična drža ne sme biti sama sebi namen: je le nujna prehodna faza, ki mora pripeljati do tega, da si *zavestno damo novo preteklost* – kar seveda ne pomeni zanikanja ali potlačitve tistega, kar je bilo pred tem kritično osvetljeno, temveč predvsem to, da si damo novo *sedanjost*; da v sedanjosti krstimo neko »novo dobro« in s tem hkrati v preteklost vpišemo, iz nje izluščimo njegovo možnost. A to je težka naloga, ki lahko spodleti prav tako, kot je morda nekoč spodletel zastavek iz preteklosti, ki je zdaj predmet kritike; terja namreč, da privzamemo neko novo naravo, ki je sprva nujna maska, vselej nekoliko na silo privzeta nova identiteta, ki se nam le slabo poda in ki mora še »prirasti«, ki mora šele postati »prva narava«. Interpretacija preteklosti, osebne ali siceršnje, je uspela ali je »posrečena« natanko takrat, ko se hkrati odvija kot kreativna prisvojitvev in preoblikovanje sedanjosti. In obratno, spodletela je, ko se »zatakne« pri ponavljanju enega in istega preteklega refrena. Njena (ne)posrečenost pa je, kot bomo videli, odvisna predvsem od tega, *kdo* interpretira.

Ironija pričujočega spisa je sicer natanko v tem, da se – ob dokaj slabem izgovoru pomanjkanja prostora – ne posveča omenjenemu kreativnemu momentu, temveč je njegov cilj pokazati, kaj se zgodi, če gre nekaj nepričakovano narobe in se mašinerija kritičnega zgodovinopisja »zatakne« ob navedenem refrenu »zle preteklosti« in svarilu pred pozabo. Kajti kritično zgodovinopisje kot vsak drug interpretirajoč in vrednoteč diskurz pravzaprav ne more ne posegati v sedanjost, in četudi ga lahko okvalificiramo kot nezmožnost dejanja (ki smo ga opredelili kot »skok«, hipno pretrganje preteklosti), kot anti-dejanje *par excellence*, se vendarle nahaja na isti ravni kot sleherni drugo zgodovinsko delovanje (ki se pač lahko odvija na diskurzivni

ali nediskurzivni ravni, ki sta na pogosto nedoumljiv način prepleteni in nobena od njiju ni na poziciji meta-ravni). Kritično zgodovinopisje, v kolikor (p)ostane samo sebi namen, je ne-dejanje, a ne-dejanje, ki je prav kot tako neko paradokсно dejanje, ki se uvršča na isto linijo z neuspešnimi dejanji, ki jih reflektira.

Interpretacija kot »boj« s predmetom

Za kaj gre? V čem je pravzaprav težava kritične drže ali, bolje, samega *kritika*, tega jedca zgodovine s premalo kondicije? Za začetek bi mu v nietzschejevski dikciji seveda lahko očitali pripadnost suženjski morali, ki ne zna ustvarjati novih vrednosti, temveč le preobrača stare. Tisto, kar samo sebe oziroma nekaj na sebi v operaciji prešitja realnosti, v dejanju poimenovanja nečesa, kar je še brez imena, afirmirajoče in naklonjeno imenuje »dobro«, bo suženj prekrstil v »ne-dobro« oziroma »zlo«, nato pa morebiti za nameček še samega sebe – kot antipoda tako pojmovanega zla – razglasil za dobrega. Kritični zgodovinar, v

kolikor ne uspe prekoračiti dimenzije kritičnosti, je pač že po definiciji nagnjen k podobno reaktivnim postopkom.

A dejstvo, da zgolj-kritični preiskovalec preteklosti v prvi vrsti re-agira, ustvarjanje iz sebe pa mu je tuje, izhaja iz neke specifične njegove narave: kritik je v prvi vrsti *slab interpret* ali, v fiziološkem besednjaku, muči ga *slaba prebava*. S tem nikakor nočemo reči, da je njegova interpretacija preteklosti netočna, neobjektivna ali zgrešena, temveč da je disfunkcionalna, da gre v samem *procesu* interpretacije nekaj tako hudo narobe, da se pravzaprav sploh ne izvrši, kot bi se moral.

Interpretacija kot proces, v katerem organizem (torej sleherno živeče, pa naj bo to najenostavnejše bitje, ki inkorporira delček iz okolice ali človek kot najkompleksnejša telesno-duhovna »mašinerija«) sreča tuje, ki mu pride nasproti, in ga predela, preoblikuje po svoji meri v nekaj lastnega, je po Nietzscheju proces, ki, za razliko od spoznanja, nima preprosto bodisi pravilnega bodisi napačnega rezultata glede na svoj predmet

(kategoriji pravilnega in napačnega sta mu nasploh tuji), temveč pozna različne stopnje uspešnosti. Sleherno spoznanje je pravzaprav interpretacija; a interpretacija je s svojim predmetom v mnogo zanimivejšem razmerju od spoznanja, kot ga pojmuje tradicionalna filozofija. Interpretacija kot preoblikovanje zunanjega po meri organizma namreč ni nekaj nevtralnega, temveč poteka kot nekakšen *boj* s svojim predmetom, ki se ne izteče vselej v korist interpretirajočega. Prav lahko se namreč zgodi, da si ta naloži prevelik »zalogaj« oziroma preceni svoje »prebavne zmožnosti«.

Tovrstno nezmožnost interpretacije lepo ilustrira tudi zvrst zgodovinopisja, ki je Nietzsche v svoji tridelni razdelitvi niti ne omenja, zato pa se ji posveča na drugem mestu; namreč zgodovinopisje, ki stremi predvsem po *objektivnosti* in kopičenju podatkov ter se pri tem še hvali, da jih sploh nima namena vrednotiti. Našteto po Nietzscheju sodi k zahtevi njegovega stoletja po splošni zgodovinski izobrazbi, ki pa je pravzaprav nekakšno prekletstvo, saj »jedca« zgodovine pripravi do tega, da usvojenega sploh ne predela: »Moderni človek nazadnje vleče s seboj okrog neznansko množino neprebavljenih kamenčkov védenja, ki potem ob priložnosti tudi dodobra ropotajo v telesu, kakor se temu reče v pravljici« (str. 86). Razlog interpretativne nemoči je seveda predvsem prevelika količina podatkov; a omenjeno »ropotanje v telesu« tu ni zanemarljivo; izostala interpretacija, ki tuje pušča nepredelano, ni tako neškodljiv proces, kot se morda zdi, in ni brez posledic za interpretirajočega.

Ko pozaba odpove

Še slabše se v tem primeru godi kritičnemu »jedcu zgodovine«. Temu, kot omenjeno, ne moremo očitati, da je njegova interpretacija preteklosti svojemu predmetu krivična, saj to v nekem smislu velja za sleherno interpretacijo; lahko pa mu očitamo, da si svojega predmeta sploh ne uspe prav prisvojiti, da se je nek kos preteklosti nekako »zataknil« v njem in ostal neprebavljen, kar je pač odraz, kot se rad izrazi Nietzsche, kritikove »nezmožnosti, da s čim opravi«. Ta nezmožnost ni nič drugega kot zelo šibka interpretativna sposobnost, zelo šibka »plastična sila nekega človeka, nekega ljudstva, neke kulture, mislim tista sila, da iz sebe ven rastejo po svoji moči, preteklo in tuje preoblikujejo in prisvojijo, pozdravijo rane, nadomestijo izgubljeno, ponovno iz sebe oblikujejo razbite oblike. So ljudje, ki imajo tako malo te sile, da ob enem samem doživetju, ob eni sami bolečini, pogosto zlasti ob eni sami nežni krivici, kakor na neki čisto majhni krvavi praski neozdravljivo izkrva-

vijo« (str. 59). Odsotnost te sile namreč pomeni, da se predmet interpretacije, v našem primeru preteklost, znova in znova daje v predelavo, a znova in znova ostaja nepredelan in kot tak povzroča škodo, s svoje strani *udari nazaj* po interpretu in usodno prizadene njegovo zmožnost delovanja – delovanje pa pravzaprav ni nič drugega kot sklepna faza interpretacije, faza prešitja, tistega, ko interpretiranemu vtisnemo svoj pečat in se obenem že pomaknemo naprej. K uspelemu dejanju interpretacije seveda sodi tudi določena stopnja pozabe; vse pač ne more biti predmet interpretacije, in tisto, česar si organizem z veliko interpretativno močjo ne more prisvojiti, pozabi. V nasprotnem primeru bi bil takorekoč brez prestanka bombardiran od zunanjih dražljajev kakor tudi od dražljajev spomina. Ključni problem sleherne interpretacije oziroma njena nevalgična točka tako ni toliko pozaba, ki jo v določeni meri pač nujno spremlja, temveč *nemožnost pozabe*. Sleherni poskus interpretacije stoji in pade na tem, kako bo opravil s to nemožnostjo, ki se – vsaj pri človeku, ki je kot tak razpet med časovnimi dimenzijami in ne živi v večni sedanosti – vselej javlja na obzorju.

In vendar: »Kdor se ne more spustiti na prag trenutka, tako da pozabi vse preteklosti, kdor ne more brez vrtočlavice in strahu stati na eni točki kakor boginja zmage, ta ne bo nikoli vedel, kaj je sreča, in še hujše: ne bo nikoli napravil nečesa, kar druge dela srečne« (str. 58). Iz preprostega razloga, ker bo prezaposlen s preteklostjo, ki bo »ropotala v telesu« in ga hromila; ker se je kolesje njegove interpretativne mašinerije brezupno zaskočilo ob kamnu, ki noče več ven. Njegova osnovna operacija je tako postala večno ponavljajoči se poskus prebave, večno mletje, ki onemogoča vse druge operacije. V nekem smislu je tako seveda vselej neko preteklo, neko »je bilo« tisto, preko česar organizem ne more, kar je preveč za njegov šibki »želodec« (po Nietzscheju je namreč tudi duh »še najbolj podoben želodcu«, glej *Onstran dobrega in zlega*, str. 139); kritično zgodovinopisje pa, ki si preteklost celo eksplicitno jemlje za predmet, seveda ni nič drugega kot primer tovrstne slabe prebave *par excellence*; v kolikor seveda, povejmo še enkrat, se njegova kritičnost zgolj perpetuirira brez konca in odrešujočega »skoka« v (četudi še zmeraj diskurzivno) delovanje v sedanosti.

Da se razumemo: na tem mestu še ni bilo govora o politični *zlorabi* zgodovine. Slednja namreč sploh ni operacija *prebave*, temveč *uporabe*, ki je po definiciji nesoudeležena, neangažirana in je ne spremlja nikakršna kriza. Četudi to ne pomeni, da z navedenim ni v nikakršni povezavi. Toda, rečeno z Michaelom Endejem, to je že druga zgodba in naj bo povedana kdaj drugič. ●